

Piotr Szukalski
Instytut Socjologii
Uniwersytet Łódzki
piotr.szukalski@uni.lodz.pl

Rejestrowane związki tej samej płci: czy Europa Środkowa różni się od tej Zachodniej?

Pytanie zawarte w tytule niniejszego opracowania wydaje się być czysto retoryczne, wszak w Europie Środkowej (którą utożsamiać w niniejszym przypadku będę z byłymi socjalistycznymi krajami niewchodzącymi w skład ZSRR, z pominięciem b. NRD) jedynie nieliczne państwa wprowadziły możliwość legalizowania związków homoseksualnych. Niemniej w intencji piszącego te słowa nie chodzi o porównanie zasięgu dostępności instytucjonalnej tego typu związków, ale sprawdzenie, czy w tych krajach badanego obszaru, w których związki tej samej płci są rejestrowane, podstawowe trendy ilościowe i charakterystyki społeczno-demograficzne tej grupy związków są takie same jak w krajach Europy Zachodniej.

Generalnie według C. Waaldijka [2005] proces „legalizacji” związków tej samej płci rozpoczął się – pomijając w tym miejscu warunek wstępny, czyli depenalizację homoseksualizmu i odstąpienie od jego postrzegania jako choroby lub oznaki nienormalności (np. wykreślenie homoseksualności najpierw w 1973 r. przez Amerykańskie Towarzystwo Psychiatryczne z listy zaburzeń psychicznych, a następnie w 1990 r. przez WHO z Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych) – od nieformalnego uznania par kohabitujących, tj. uznania je za gospodarstwo domowe i rodzinę, co oznaczało możliwość skorzystania z niektórych praw socjalnych i majątkowych czy ze wspólnego kredytu. Etap ten, którego pierwsze symptomy widoczne były pod koniec lat 1970., najczęściej był wynikiem wprowadzania zmian prawnych na poziomie regionalnym lub ze zmiany interpretowania istniejącego prawa. Następnie pojawiał się etap „półmałżeństwa” (*semi-marriage*) lub quasi-małżeństwa (*quasi-marriage*), zwanych najczęściej związkami partnerskimi – gdy parom tej samej płci przyznano możliwość zawierania uznanych przez prawo związków o znacznie mniejszych od małżeństwo uprawnieniach (*półmałżeństwo*) lub różniących się od stała małżeńskiego jedynie wyłączeniem nielicznych praw – przede wszystkim adopcji (*quasi-małżeństwo*). Niektóre uprawnienia małżeństwa związki partnerskie mogły uzyskać po uprzednim udowodnieniu swej trwałości (np. wymóg trzech, pełnych, fiskalnych lat istnienia związku, aby uzyskać prawo do wspólnego rozliczania podatków w przypadku francuskiego *pacs*). Ostatnim etapem jest przyznanie parom homoseksualnym prawa do formowania małżeństwa ze wszystkimi przysługującymi tej instytucji przywilejami.

W Europie proces wdrażania związków partnerskich rozpoczął się 30 lat temu – w Danii (1989), Norwegii (1993), Szwecji (1995), zaś wprowadzanie małżeństw dla osób tej samej płci dwie dekady temu – w Holandii (2001), Belgii (2003), Hiszpanii (2005).

W Europie Środkowej możliwość rejestrowania związków jedнопłciowych w postaci związku partnerskiego występuje w 4 krajach¹: Czechach (od 01.07.2006 r. – czes. *registrované partnerství*), Słowenii (od 23.07.2006 – słow. *partnerska zveza*), Węgrzech (od 01.07.2009 – węg. *bejegyzett élettársi kapcsolatok*) i Chorwacji (od 05.08.2014 r. – chorw. *životno partnerstvo*). Liczba takich

¹ Dodatkowo – jako o ciekawostce – należy wspomnieć o kraju postsowieckim Estonii, gdzie od 01.01.2016 możliwe jest zawarcie związku partnerskiego (est. *kooseluleping*).

związków nie jest duża (tab. 1), co jedynie pośrednio odzwierciedla niewielkie populacje zamieszkujące analizowane kraje (Czechy – 10,5 mln mieszkańców, Słowenia – 2,1 mln, Węgry – 9,8 mln, Chorwacja – 4,2 mln). W dużym stopniu odzwierciedla również niską akceptację dla homoseksualizmu i możliwości rejestrowania związków tej samej płci, jak i emigrację znacznej części osób homoseksualnych poczuwających się do bycia obywatelami drugiego sortu do krajów Europy Zachodniej.

Tabela 1
Liczba rejestrowanych związków tej samej płci w państwach Europy Środkowej w latach 2006-2018

Rok	Węgry	Czechy	Słowenia	Chorwacja
2006	-	235	8	-
2007	-	252	8	-
2008	-	228	2	-
2009	67	203	11	-
2010	80	195	9	-
2011	45	177	15	-
2012	41	206	11	-
2013	30	201	22	-
2014	42	233	27	36
2015	65	244	22	72
2016	84	336	29	66
2017	87	308	50	64
2018	130	299	50	55

Źródło: dane Urzędów Statystycznych poszczególnych krajów

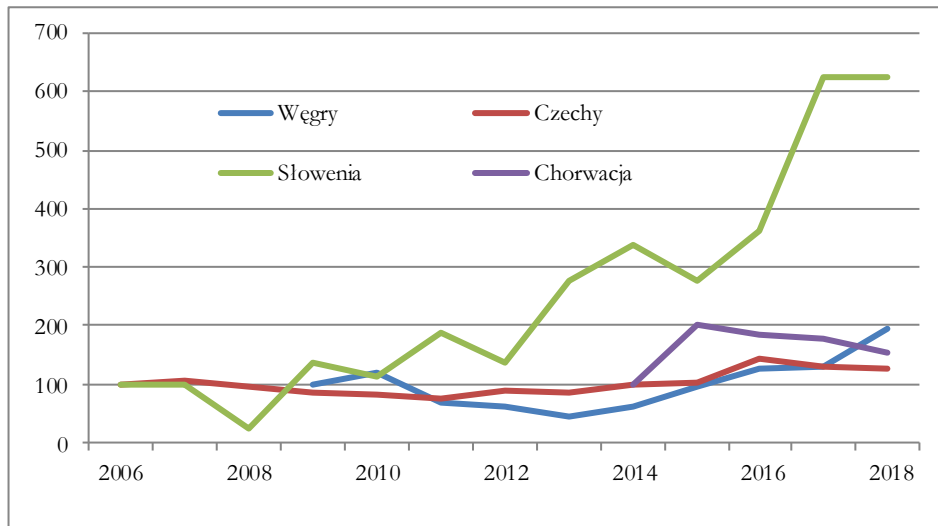
Statystyka państw europejskich (Szukalski, 2011) wskazuje, że po odnotowaniu znacznej liczby osób formalizujących związki w pierwszym roku istnienia takiej możliwości (zapewne głównie pary z długim stażem wspólnego życia, wykorzystujące sposobność formalnego potwierdzenia łączącej ich relacji i okazję do uzyskania praw wynikających z życia w zalegalizowanym związku), zainteresowanie ich uprawomocnieniem obniżało się znacząco w trakcie kilku następnych lat. Po pewnym okresie znów wzrosła wraz z utrwalaniem się społecznej akceptacji występowania tych związków. Jednak uzyskanie wyjściowej liczby nowo rejestrowanych związków tej samej płci było osiągalne dopiero po ok. 10 latach od wprowadzenia tej możliwości do systemu prawnego, po czym z reguły następował dalszy wzrost ich liczby, zapewne w efekcie „oswajania się” z nowymi możliwościami prawnymi.

Prawidłowość taką można zaobserwować również w przypadku analizowanych krajów (rys. 1). Niewielkie wzrosty liczby w drugim roku po wprowadzeniu występują tylko tam, gdzie instytucję rejestrowanego związku wprowadzono w trakcie roku kalendarzowego. Następnie występują kilkudziesięcioprocentowe spadki, po których następuje powolna odbudowana liczby i przekroczenie liczby początkowej. Bardzo duża zmienność występuje w przypadku Słowenii, najmniejszego z badanych państw, w przypadku którego niewielkie bezwzględnie zmiany przejawiają się dużymi zmianami względnymi.

Druga prawidłowość obserwowana w Europie Zachodniej mówi o nikłym zasięgu związków osób tej samej płci. Jeśli za taki wskaźnik przyjmujemy udział interesujących nas związków wśród ogółu rejestrowanych związków w danym kraju (a zatem i małżeństw i związków partnerskich), frakcja ta w pierwszym dziesięcioleciu od wprowadzenia nowego rozwiązania prawnego z reguły – poza

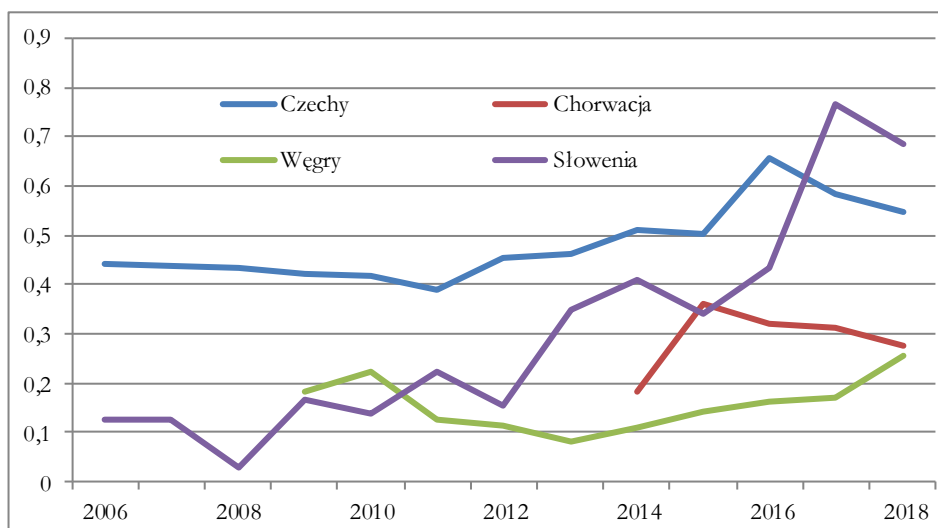
pierwszym rokiem wprowadzenia nowej regulacji prawnej – przyjmuje wartości z przedziału 0,5-1,5% (Szukalski, 2011). Tymczasem w badanych krajach udział związków osób tej samej płci wśród ogółu rejestrowanych związków jest zdecydowanie niższa, z reguły poniżej 0,5% (rys. 2).

Rysunek 1
Indeks zmian liczby rejestrowanych związków tej samej płci w państwach Europy Środkowej
(pierwszy rok możliwości rejestracji = 100)

Źródło: obliczenia własne na podstawie tab. 1

Rysunek 2
Udział związków tej samej płci wśród wszystkich rejestrowanych związków w państwach Europy Środkowej
w latach 2006-2018 (jako % ogółu nowo zawieranych formalnych związków)

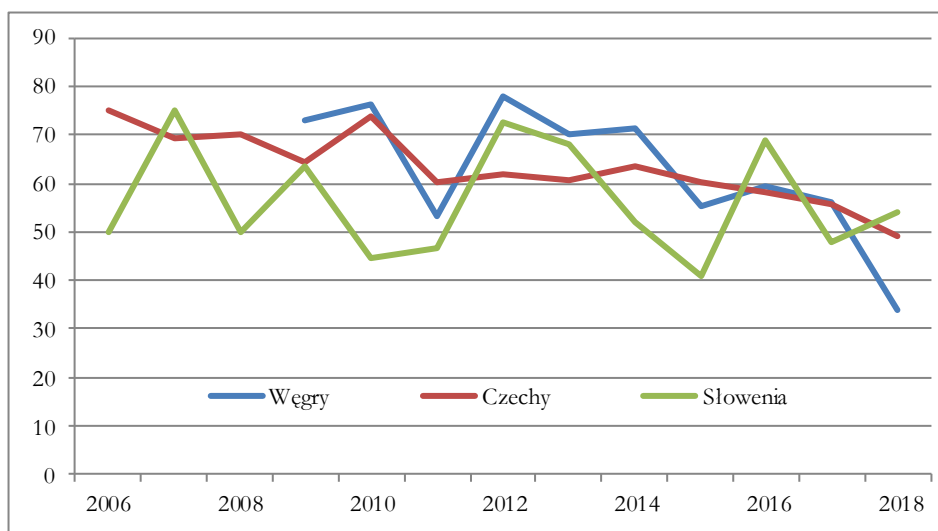
Źródło: obliczenia własne na podstawie tab. 1 i danych Eurostatu

Pomijając z przedstawionych powyżej przyczyn Słowenię, zaobserwować można generalnie następujący po początkowym spadku udziałów ich wzrost, choć w przypadku i najwyższych odnotowywanych poziomów wciąż mowa o nikłej frakcji wśród wszystkich rejestrowanych związków.

Gdy mowa o rejestrowanych związkach osób tej samej płci, większości osób nasuwa się jednoznaczne skojarzenie – to związek dwóch mężczyzn. Relacje łączące kobiety słabiej bowiem się kojarzą z powyższym terminem. Wynika to w dużym stopniu z mniejszego rzucania się w oczy tego typu par, nie zaś z ich mniejszej liczby. Prawidłowością, którą można zaobserwować w krajach europejskich, jest również i to, iż po pierwszym okresie, gdy zdecydowanie wśród rejestrowanych związków dominują te między mężczyznami, z biegiem czasu coraz wyraźniej zaznacza się przewaga par kobiecych. Taką samą prawidłowość zaobserwować można i w krajach Europy Środkowej (rys. 3).

Rysunek 3

Udział związków mężczyzn wśród ogółu rejestrowanych związków tej samej płci w krajach Europy Środkowej w latach 2006-2018 (jako % związków partnerskich)

Źródło: dane Urzędów Statystycznych poszczególnych krajów i obliczenia własne

W trzech krajach, dla których mamy wystarczająco długie szeregi czasowe, widoczne jest również powolne zmniejszanie się udziału związków formowanych przez mężczyzn, co prowadzi do tego, iż w ostatnich latach zaczynają one stanowić mniejszość wszystkich związków.

Rejestrowane związki są zjawiskiem wielkomięjskim zarówno w przypadku Europy Zachodniej, jak i Środkowej. W przypadku tej pierwszej z reguły ok. 1/3-1/2 związków zawieranych jest w stolicy kraju. W przypadku tej drugiej, przykładowo, w Pradze w latach 2006-2017 zarejestrowano 898 związków spośród wszystkich 1011 odnotowanych w kraju (tj. 88,8% ogółu), z kolei w Zagrzebiu w latach 2014-2018 188 spośród 293 (64,2%). Jak widać zatem, w naszej części Europy występuje zdecydowanie większa koncentracja związków tej samej płci w stolicach, co zapewne odzwierciedla zarówno skupianie się osób jawnie homoseksualnych w największych miastach, przyciąganych przez infrastrukturę (kluby, sauny), występującą tam większą tolerancję dla nietradycyjnych form życia, jak i większą niezależność związaną z anonimowością.

* * *

Na podstawie przedstawionych danych można powiedzieć, że zmiany liczby, natężenia i podstawowych charakterystyk demograficznych par jednopłciowych rejestrowanych w Europie Środkowej i w Europie Zachodniej są podobne. Podstawowa różnica odnosi się do częstości zawierania legalnych związków, co – jak już wspomniano – nie tylko wynika z odmiennego poziomu tolerancji dla homoseksualizmu i związków jednopłciowych, ale i z zapewne dużej skali emigracji osób homoseksualnych do bardziej otwartych społeczeństw zachodniej części kontynentu.

Kończąc niniejsze opracowanie, chciałbym zaznaczyć, iż zapewne długo jeszcze – badając analizowane zjawisko – nie będziemy mieć okazji do włączania do grupy studiowanych państw Polski. Dziać się tak będzie nie tylko z uwagi na tradycjonalizm naszej klasy politycznej, ale i z uwagi na niski poziom poparcia społecznego dla formalizowania związków dwóch osób tej samej płci, a tym bardziej do nadawania im praw takich, jakie posiada małżeństwo, w tym adopcji dzieci (tab. 2).

Tabela 2
Akceptacja dla wybranych form prawnego uznania związków osób
tej samej płci w Polsce w latach 2001-2019 (w %)

Sfera	2001	2003	2005	2008	2010	2013	2017	2019
Związek formalny, niebędący małżeństwem	-	34	46	41	45	-	36	35
Małżeństwo	24	-	22	18	16	26	30	29
Adopcja dzieci	8	8	6	6	6	8	11	9

Źródło: [CBOS, 2010; 2013; 2017; 2019]

Nawet jednak w przypadku wprowadzenia możliwości rejestrowania związków tej samej płci nie należałoby się spodziewać ich jakiegos wysypu. Szacunki sprzed kilku lat (Szukalski, 2015), bazujące na przyjęciu takiej częstości występowania nowo zawieranych związków jednopłciowych w Polsce, jaka obserwowana była w innych krajach Europy Środkowej (Czechy, Węgry, Słowenia), wskazywały, iż liczba w pierwszych latach byłaby równa kilkuset rocznie.

Literatura:

- Andersson G., Noack T. (2010), *Legal advances and demographic developments of same-sex unions in Scandinavia*, „Stockholm Research Reports in Demography”, nr 2, Stockholm University, www.suda.su.se/SRRD/SRRD_2010_2.pdf
- CBOS (Centrum Badania Opinii Społecznej), 2010, *Postawy wobec gejów i lesbijek*, BS/95/2010, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2010/K_095_10.PDF
- CBOS (Centrum Badania Opinii Społecznej), 2013, *Stosunek do praw gejów i lesbijek oraz związków partnerskich*, BS/24/2013, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2013/K_024_13.PDF
- CBOS (Centrum Badania Opinii Społecznej), 2017, *Stosunek do osób o orientacji homoseksualnej i związków partnerskich*, *Komunikat z badań nr 174/2017*, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2017/K_174_17.PDF
- CBOS (Centrum Badania Opinii Społecznej), 2019, *Stosunek Polaków do związków homoseksualnych*, *Komunikat z badań nr 90/2019*, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_090_19.PDF
- Noack T., Seierstad A., Weedon-Fekjær H., 2005, *A demographic analysis of registered partnership (legal same-sex unions): a case of Norway*, „European Journal of Population”, vol. 21, nr 1, 89-109
- Ross H., Gask K., Berrington A. (2011), *Civil partnership five years on*, „Population Trends”, nr 145, Autumn, www.ons.gov.uk/.../ard-pt145-civil-partnerships
- Szukalski P., 2011, *Rejestrowane związki osób tej samej płci we współczesnej Europie*, „Roczniki Socjologii Rodziny”, t. XXI, 169-184, <http://hdl.handle.net/11089/5403>
- Szukalski P., 2015, *Rejestrowane związki osób tej samej płci w Europie Środkowej a „sprawa polska”*, „Demografia i Gerontologia Społeczna – Biuletyn Informacyjny”, nr 3, <http://hdl.handle.net/11089/10581>
- Waldijk, C., 2005, *Others may follow: the introduction of marriage, quasi-marriage, and semi-marriage for same-sex couples in European countries*, „Judicial Studies Institute Journal”, t. 5, nr 1, 104-124, <https://openaccess.leidenuniv.nl/.../2/Others+may+follow+-+Waldijk.pdf>